

ΘΟΥΚΥΔΙΔΗ ΠΕΡΙΚΛΕΟΥΣ ΕΠΙΤΑΦΙΟΣ

ΤΟ ΚΥΡΙΟ ΜΕΡΟΣ ΤΟΥ ΛΟΓΟΥ (κεφ. 36-45)

1. Η ΠΡΩΤΗ ΕΝΟΤΗΤΑ (κεφ. 36-41)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 39

Η Αθήνα και η Σπάρτη στον πόλεμο: σύγκριση της αγωγής των νέων στις δύο πόλεις

ΔΟΜΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

Διαφορές στην πολεμική εκπαίδευση και στο εκπαιδευτικό σύστημα Αθηναίων και Σπαρτιατών.

Α. Ο τρόπος προετοιμασίας για ένα ενδεχόμενο πόλεμο• Αθηναίοι:

1. Έχουν την πόλη τους ανοικτή σε όλους - δεν εφαρμόζουν ξενηλασίες.
2. Οι εχθροί μπορούν να δουν τα μυστικά της πόλης και να ωφεληθούν.
3. Άνετη ζωή - όχι προκαταβολικός μόχθος.
4. Ανδρεία που πηγάζει από τον τρόπο ζωής.
5. Όχι προετοιμασίες και τεχνάσματα - Εμπιστοσύνη στις προσωπικές τους δυνάμεις.

• Σπαρτιάτες:

1. Εφαρμόζουν τις ξενηλασίες.
2. Προετοιμάζονται συνεχώς και χρησιμοποιούν πολεμικά τεχνάσματα.
3. Ασκούνται συνεχώς και επίπονα.

Β. Ανδρεία• Στους Αθηναίους:

- Πηγάζει όχι από την επιβολή του νόμου αλλά από τον τρόπο ζωής τους.
- Οι Αθηναίοι είναι συνειδητά γενναίοι.
 - Η ανδρεία = καρπός της διαλεκτικής σχέσης που υπάρχει ανάμεσα στην Αθήνα και τον αθηναίο πολίτη.

• Στους Σπαρτιάτες:

Πηγάζει από την επιβολή του νόμου. Υπάρχει ένα πλέγμα νόμων που «αναγκάζει» το Σπαρτιάτη να δείχνει ανδρεία:

- α. Η εντολή της Σπαρτιάτισσας: ἡ τὰν ἢ ἐπὶ τᾷς.
- β. Ο «τρέσας» (= λιποτάκτης) θανατώνεται χωρίς δίκη («λιποταξίου»).
- γ. Το καθεστώς ψυχολογικής βίας που διαμορφώνεται από τη «στρατιωτικοποίηση» της ζωής του.

Συμπέρασμα: Η διαφορά ανδρείας Αθηναίων - Σπαρτιατών δεν είναι ποσοτική αλλά ποιοτική.

Γ. Τεκμήρια της υπεροχής Αθηναίων

α. Οι Λακεδαιμόνιοι δεν εκστρατεύουν μόνοι τους στην Αττική, ενώ οι Αθηναίοι εκστρατεύουν μόνοι τους και νικούν τις πιο πολλές φορές χωρίς δυσκολία.

β. Κανείς εχθρός ως τώρα δεν αντιμετώπισε συγκεντρωμένη τη δύναμη της Αθήνας.

γ. Οι εχθροί αν κάπου συγκρουστούν με ένα μέρος της δύναμης των Αθηνών, εάν νικήσουν μερικούς αθηναίους καυχούνται ότι όλους τους έχουν τρέψει σε φυγή, αν πάλι νικηθούν, ότι έχουν νικηθεί από όλους τους αθηναίους μαζί.

ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΕΣ ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

☞ Διαφέρομεν δὲ... τῶν ἐναντίων:

Ο Περικλῆς μέχρι το σημείο αυτό εγκωμιάζοντας το μεγαλείο της Αθηναϊκής πολιτείας δεν κάνει άμεση σύγκριση της Αθήνας με τη Σπάρτη. Η διαφορά με τη Σπάρτη αφηνόταν στο ημίφως των υπονοουμένων. Η χρησιμοποίηση εδώ από τον Περικλή της λέξης **καὶ** (= ακόμα) κάνει φανερή τη σύγκριση και την αντιπαράθεση. Ο ακροατής πλέον είναι βέβαιος ότι και τα όσα πρωτύτερα ειπώθηκαν ήταν μια σύγκριση ανάμεσα στην Αθήνα και τη Σπάρτη. Στο θέμα «**τῆς τῶν πολεμικῶν μελέτης**» η αντιπαράθεση μεταξύ Αθήνας και Σπάρτης θα διακηρυχτεί ρητά και απερίφραστα.

☞ ταῖς τῶν πολεμικῶν μελέταις:

Εννοεί τις **μεθόδους** στρατιωτικής εκπαίδευσης και τους **τρόπους** αντιμετώπισης των εχθρών που μεταχειρίζονταν οι Αθηναίοι και οι Σπαρτιάτες.

☞ τῶν ἐναντίων:

Εννοεί τους Σπαρτιάτες, γιατί αναφέρεται στις απελάσεις των ξένων και στο βασανιστικό τρόπο της στρατιωτικής εκπαίδευσης των Σπαρτιατών που άρχιζε από πολύ μικρή ηλικία.

☞ τὴν τε γὰρ πόλιν κοινὴν παρέχομεν:

Την πόλη μας, την αφήνουμε ανοιχτή σε όλους. Η Αθήνα υποδεχόταν όλους εγκάρδια. Καλοδεχόταν φιλοσόφους, ποιητές, ρήτορες, επιστήμονες αλλά και εμπόρους, που έβλεπαν πως η Αθήνα είναι ο ιδανικός χώρος να αναπτύξουν τις δραστηριότητές τους.

☞ καὶ οὐκ ἔστιν... ὠφεληθεῖη:

ξενηλασίαις (ξένος + ἐλαύνω) = απέλαση των ξένων (μέτρο των Σπαρτιατών).

Κατά τον **Πλούταρχο** με το θεσμό των απελάσεων οι Σπαρτιάτες επιδίωκαν να διατηρηθούν τα ήθη και έθιμά τους και να μη διαβρωθούν. Να μη μεταδοθούν ξένοι τρόποι ζωής και ξένες ιδέες στους Σπαρτιάτες. Ακόμα ο θεσμός αυτός απαγόρευε και στους νέους της Σπάρτης να επισκέπτονται ξένες πόλεις, από φόβο μήπως αλλάξουν χαρακτήρα και συμπεριφορά από ξένες επιδράσεις.

Στο κεφάλαιο αυτό ο **Περικλῆς** ερμηνεύει το θεσμό της ξενηλασίας της Σπάρτης διαφορετικά: οι Σπαρτιάτες φοβούνται μήπως οι ξένοι δουν από κοντά τα καλά στοιχεία του πολιτεύματός τους και τα μιμηθούν για δική τους ωφέλεια.

☞ πιστεύοντες οὐ ταῖς παρασκευαῖς τὸ πλέον καὶ ἀπάταις:

παρασκευαῖς → αναφέρεται ο ρήτορας στην πολεμική προετοιμασία των Σπαρτιατών και στην τεχνική του πολέμου (δηλ. στην καλλιέργεια της πολεμικής αρετής).

ἀπάταις → αναφέρεται στα στρατηγικά τεχνάσματα των Σπαρτιατών. Μαζί με τα **κλέμματα** (απάταις) η Σπάρτη είχε θεσμοθετήσει και την **κρυπτείαν**:

- Δεινή δοκιμασία των νέων.
- Σκοτεινή μεθόδευση για εξόντωση επικίνδυνων για το καθεστώς ειλώτων.

Οι «ξενηλασίες», η «παρασκευή» και οι «απάτες» αποτελούν δείγμα της αδυναμίας των Σπαρτιατών.

☞ εὐψύχῳ:

Απέναντι στις εξουθενωτικές προετοιμασίες και στα τεχνάσματα ο Περικλής αντιτάσσει το **εὐψυχον** των Αθηναίων, δηλ. την ευψυχία των Αθηναίων στην ώρα της δράσης, το υψηλό αγωνιστικό και μαχητικό τους φρόνημα την κρίσιμη στιγμή της μάχης, που δεν εξαρτάται από καμιά προετοιμασία.

☞ καὶ ἐν ταῖς παιδείαις... μετέρχονται:

Βασικό σημείο της διαφοράς Αθήνας - Σπάρτης εκτός από τις ξενηλασίες είναι και **αἱ παιδεῖαι**, δηλ. τα διάφορα μέσα ανατροφής και αγωγής των νέων· οι τρόποι που εκπαιδεύονται οι νέοι για να προετοιμαστούν για τον πόλεμο.

Και στις δύο πόλεις στόχος και σκοπός της παιδείας ήταν η κατάκτηση της πολεμικής αρετής. Και οι δυο πόλεις φαίνεται ότι το πετύχαιναν, ακολουθώντας όμως τελείως διαφορετικούς δρόμους:

✓ **οἱ μὲν ἐπιπόνῳ ἀσκήσει** = με κοπιαστική άσκηση.

✓ **ἡμεῖς δὲ ἀνειμένως διαιτώμενοι** = με άνετη ζωή.

Η αντίθεση ως προς την πολεμική εκπαίδευση στις δυο πολιτείες είναι έκδηλα διαμετρική: στη **Σπάρτη** συνεχής μόχθος και άσκηση, στην **Αθήνα** άνετη και ελεύθερη ζωή.

☞ οὐδὲν ἥσσον... χωροῦμεν:

Ωστόσο η άνετη διαβίωση στην Αθήνα δεν κάνει τους πολίτες λιγότερο γενναίους από τους Λακεδαιμονίους.

Και εδώ ακριβώς εντοπίζεται η ανωτερότητα του αθηναϊκού τρόπου ζωής: στη **Σπάρτη** ζούσαν μόνο και μόνο για να νικήσουν σ' ένα ενδεχόμενο πόλεμο, ενώ στην **Αθήνα** ζούσαν με πληρότητα τη ζωή, κι όταν ερχόταν η ώρα του πολέμου, εξαιτίας ακριβώς αυτής της πληρότητας, δε διέθεταν λιγότερη ψυχική δύναμη και σθένος από τους αντιπάλους τη στιγμή της μάχης.

☞ ἰσοπαλεῖς κινδύνους:

Πολλές ερμηνευτικές απόψεις:

α. Κίνδυνοι τέτοιοι που οι δυνάμεις μας είναι αρκετά ικανές ν' αντιμετωπίσουν.

β. Ισοδύναμοι μ' εκείνους που αντιμετωπίζουν κατά κανόνα οι Λακεδαιμόνιοι.

γ. ἴσοι κι όχι ανώτεροι από τις δυνάμεις μας.

☞ τεκμήριον δὲ:

Ο ρήτορας προβάλλει τώρα την απόδειξη των προηγούμενων ισχυρισμών του: «και να η απόδειξη».

1. οὔτε γὰρ Λακεδαιμόνιοι... τὰ πλείω κρατοῦμεν:

Ο Περικλής περνώντας στις αποδείξεις των ισχυρισμών του κατονομάζει για πρώτη φορά τους αντιπάλους: **Οι Σπαρτιάτες** δεν έχουν τόλμη να εκστρατεύσουν μόνοι τους εναντίον της Αττικής, αλλά πάντα μαζί με τους συμμάχους τους.

Πρόθεση του ρήτορα είναι να μειώσει τη σημασία όσων κατορθώνουν οι Σπαρτιάτες. Έτσι στη ρύμη του λόγου του ο Περικλής παρασύρεται σ' έναν αλαζονικό πράγματι ισχυρισμό: οι Λακεδαιμόνιοι εκστρατεύουν μόνο, ενώ οι Αθηναίοι επέρχονται, πολεμούν και νικούν! Ο Περικλής, ισχυριζόμενος ότι οι Λακεδαιμόνιοι δεν εκστρατεύουν μόνοι τους και αποσιωπώντας τα αποτελέσματα των εκστρατειών τους, κατορθώνει να υποβαθμίσει τη μαχητική ικανότητα και το πολεμικό φρόνημα αυτών. Απ' την άλλη θέλει να εξάρει την πολεμική αρετή των συμπολιτών του.

Ως προς το επιχείρημα όμως της «εισβολής και του πολέμου σε ξένη χώρα» που παραθέτει ο αγορητής θα μπορούσαμε να θέσουμε την ερώτηση του **Ι. Θ. Κακριδή** «μήπως οι Λακεδαιμόνιοι όταν εκστράτευαν στην Αττική δεν πολεμούσαν στην ξένη χώρα αυτούς που υπερασπίζονταν την ίδια τους την πατρίδα;».

2. ἄθροά τε... ἐπίπεμψιν:

Άλλη μια απόδειξη της πολεμικής αρετής είναι το επιχείρημα ότι ποτέ ως τώρα δεν αναμετρήθηκε κανένας εχθρός με συγκεντρωμένη όλη τη στρατιωτική δύναμη της Αθήνας για δύο βασικούς λόγους:

α. Για τη ναυτική υπεροχή της, που ήταν καύχημα των Αθηναίων.

β. Για τις πολυάριθμες αποστολές πεζικών τμημάτων σε διάφορα μέρη της ηγεμονίας της.

Έτσι, η τεράστια αυτή δύναμη δε βρέθηκε ποτέ ενωμένη· κανένας αντίπαλός της ποτέ δεν την αντιμετώπισε συγκεντρωμένη.

3. ἦν δὲ που μορίω... ἡσσήσθαι:

Σύμφωνα με τα λόγια του Περικλή οι Σπαρτιάτες όταν νικούν, ισχυρίζονται ότι κατατρόπωσαν όλους τους Αθηναίους και όταν χάνουν, ότι νικήθηκαν απ' όλες τις δυνάμεις των Αθηναίων. Όσο κι αν το επιχείρημα αυτό του Περικλή θεωρηθεί ως ένα είδος ρητορικής ειρωνείας προς τους αντιπάλους **στόχο έχει να μειώσει τη σημασία των νικών της Σπάρτης και να εξάρει τη σημασία των ηττών της για την Αθήνα.**

⊕ καίτοι εἰ ῥαθυμία μᾶλλον... κινδυνεύειν:

Αντικρίζουμε τον κίνδυνο με γενναιότητα γιατί το θέλουμε και όχι γιατί το προσταίνουν οι νόμοι. Το **ἐθέλομεν κινδυνεύειν**, που αντιστοιχεί στο **ἐπὶ τοὺς κινδύνους χωροῦμεν**, οδηγούν στο ίδιο αποτέλεσμα με αυτό που πετυχαίνουν οι Σπαρτιάτες, μέσα όμως από την εσωτερική κατάφαση του χρέους, χωρίς να υιοθετούν στοιχεία του τρόπου ζωής των Σπαρτιατών (ξενηλασίες, προετοιμασίες, τεχνάσματα, αυστηρή πειθαρχία, σκληραγωγία κ.ά.).

⊕ περιγίγνεται ἡμῖν... φαίνεσθαι:

Δύο βασικά σημεία στα οποία **υπερέχουν οι Αθηναίοι** έναντι των Λακεδαιμονίων:

α. Δεν καταπονούνται προκαταβολικά για τα δεινά που ενδέχεται να συμβούν στο μέλλον.

β. Όταν φτάσει η στιγμή και έλθουν αντιμέτωποι με αυτά, δε δείχνουν καθόλου πιο άτολμοι από τους Σπαρτιάτες που μοχθούν όλη τους τη ζωή γι' αυτόν το σκοπό.

Έτσι, ενώ εξισώνει την ανδρεία των Αθηναίων με αυτή των Σπαρτιατών, τοποθετεί σε θέση υπεροχής την Αθήνα με βάση τον τρόπο με τον οποίο αποχτιέται αυτή η ανδρεία. Η φύση του Αθηναίου παρουσιάζεται ανώτερη, γιατί καταλήγει στο ίδιο αποτέλεσμα με λιγότερο κόπο.

⊕ καὶ ἔν τε τούτοις... ἐν ἄλλοις:

ἐν τούτοις =

- Το δημοκρατικό πολίτευμα της Αθήνας.
- Η πνευματική ανωτερότητα του αθηναίου πολίτη.
- Οι πνευματικές και υλικές απολαύσεις.
- Η άνετη ζωή.
- Η πολεμική ισχύ των Αθηνών.

- Η πολιτισμένη στρατιωτική εκπαίδευση.
ἐν ἄλλοις = όσα πρόκειται να εκθέσει στη συνέχεια.

Οι ἀπώτεροι στόχοι του Περικλή

Ο Περικλής επιχειρώντας τη σύγκριση ανάμεσα στην Αθήνα και τη Σπάρτη ως προς την πολεμική εκπαίδευση έχει στόχο:

- α.** Να διατηρήσει ακμαίο το φρόνημα των Αθηναίων και να ενισχύσει την αυτοπεποίθησή τους.
- β.** Να τους γεμίσει με αισιοδοξία ως προς την τελική έκβαση του πολέμου.
- γ.** Να αποτρέψει την καλλιέργεια αντιπολεμικού πνεύματος και κλίματος ηττοπάθειας ύστερα από την εισβολή των Λακεδαιμονίων στην Αττική.
- δ.** Να προκαλέσει το θαυμασμό των συμπολιτών του για την πόλη τους και να τους προξενήσει αισθήματα εθνικής υπερηφάνειας για τον τρόπο ζωής τους.
- ε.** Να ανταποκριθεί στις ανάγκες του επιτάφιου λόγου, που απαιτεί να δίνεται έμφαση στη στρατιωτική υπεροχή.

Χ ι α σ τ ό

α. Τὴν πόλιν κοινὴν παρέχομεν οὐκ ἔστιν ὅτε ἀπείργομεν
πιστεύοντες οὐ ταῖς παρασκευαῖς ἢ τῷ ἀφ' ἡμῶν αὐτῶν εὐψύχῳ

β. Ῥαθυμία μᾶλλον ἢ πόνων μελέτη
μετὰ νόμων τὸ πλεόν ἢ τρόπων ἀνδρείας